

ZNOVUZALOŽENÍ SPOLEČNOSTI PRO SOCIÁLNÍ BĀDÁNÍ V 90. LETECH 20. STOLETÍ*

Zdeněk R. Nešpor

Sociologický ústav AV ČR a Fakulta humanitních studií UK Praha

Re-Establishment of the Society for Social Research in the 1990s

Abstract: The Society for Social Research was a scientific society that contributed significantly towards the development of Czech sociology in the pre-Marxist era. Its members cultivated modern empirical methods and rejected the “priest-like” approach of the majority of contemporary sociologists. However, unlike the latter, this somewhat exclusivist society was, paradoxically, not dissolved after the Communist takeover even though many of its members were opponents of the regime (some of whom fled to safety abroad). The society was closed down only in 1980 after the death of its two chairmen; it was subsequently re-established by surviving members after the fall of communism in 1989/90. The Society for Social Research considered itself a non-Marxist alternative to the leading sociological organizations of the time which it condemned for their communist roots. However, the Society struggled for significant scientific or social success. It completed only one piece of empirical research and promoted a certain amount of popular education; its membership was small and the Society became practically a “one man show” dominated by its chairman, the late Bohumil Geist. The Society fell into decline and finally closed down when Geist became ill in 2003.

* Studie byla vypracována v rámci grantu GA AV č. IAA700280701 „Česká sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu“; autor za tuto podporu děkuje. Vydání této studie by dále nebylo možné bez pomoci archivářů Archivu Akademie věd ČR a Archivu hl. města Prahy a pani dr. Drahomíry Geistové, která autorovi umožnila přístup k písemné pozůstalosti B. Geista a posléze její uložení v Archivu AV ČR v Praze. Všem patří dík, za případné nedostatky této studie ovšem nese vinu autor.

Keywords: *Sociology – Czech Republic; Society for Social Research; scientific organizations; transformation*

Přestože česká sociologie dosáhla značných úspěchů, nebo možná právě proto, byly její osudy ve 20. století dost pohnuté. Oba první prezidenti Československa a řada dalších významných politiků byli akademickými sociology – třebaže ve svých funkcích již víceméně „neproaktujícími“ –, po komunistickém převratu v roce 1948 pak byla sociologie naopak prohlášena za „buržoazní pavědu“ a na více než deset let zakázána, aby mohla být na jiných základech obnovena v šedesátých letech, a od té doby až do roku 1989 produkovala jak „režimní“, tak reálný socialismus odmítající osoby, koncepce a myšlenkové proudy. Dějiny těchto posunů jsou dosud zpracovány pouze částečně (Petrušek 2000; 2002; 2004), pro předmarxistické období (Bláha 1997; Král 1937; řada drobnějších studií), nebo ze silně marxistické perspektivy (Galla 1968; Vaněk 1981; 1985), zatímco archivní výzkum, který opravuje letitá interpretační kliše i záměrné dezinterpretace marxistických vykladačů, dosud dospěl pouze k charakterizaci sociologických institucí působících před rokem 1948 (Nešpor 2007). V této studii proto chceme představit jednu z nejdůležitějších sociologických vědeckých společností, která působila v období první republiky a po druhé světové válce, která však paradoxně nezanikla ani po únoru 1948, ačkoli byla tehdejšímu režimu na hony vzdálená.

Ačkoli příslušná literatura nezávisle na svých ideologických východiscích tvrdí opak (Petrušek 2002: 185; Vaněk 1986: 208¹), Společnost pro sociální bádání komunistický režim přece jen nepřežila. Po smrti jejího zakladatele Josefa Krále (1978) a dalšího významného představitele Josefa Voráčka (1980) se pozůstalí členové shodli na tom, že její další existence nemá smysl, a své rozhodnutí nezávislou organizaci zlikvidovat stvrdili odevzdáním razítka společnosti odboru vnitřních věcí Národního výboru hl. m. Prahy 17. září 1980.² Někteří z nich vstoupili do Československé demografické společnosti, kde pod vedením Václava Sekery vytvořili skupinu pro sociální demografii, což

¹ Vaněk nicméně uvádí, že Společnost fakticky „přestala existovat úmrtím J. Krále a J. Voráčka“.

² Na předávacím protokolu je podepsán Otakar Havlín, který je nesprávně uveden jako „bývalý jednatel společnosti“. Podle nedatovaného seznamu členů, ze kterého byli vyškrtnuti zemřelí J. Koblík, J. Král, J. Patočka a J. Voráček, společnost v té době tvořili T. Blochová, V. Boublík, B. Geist, M. Glykner, O. Havlín, V. Chlumský, F. Jiránek, J. Malý, E. Mleziva, V. Rauscher, M. Rauscherová, V. Sekera, J. Souček a N. Zuzánková, všichni z Prahy nebo blízkého okolí.

byl uř původně Voráčkův plán, nicméně ta záhy přestala vyvíjet jakoukoli činnost. Jiř 20. prosince 1989 se však zůstavř – Bohumil Geist, Miroslav Glykner, Helena Janišová a Vladimír Rauscher – znovu seřli a sepsali provolání ke stávkujícím studentům; kromě obnovy Společnosti přitom chtěli zalořit také společnost, případně ůstav T. G. Masaryka.³

Na následujících stranách se proto zaměříme na její fungování a aktivity ve svobodné společnosti, až do konečného zániku na počátku nového tisíciletí. Jeřtě než tuto prakticky neznámou, byř nikoli nedůležitou stránku české sociologie po roce 1989 otevřeme, bude nutné alespoň zběžně popsat „starou“ Společnost pro sociální badání (!) a střípky z její existence v období vlády komunistického režimu.

Společnost pro sociální badání – před komunistickým převratem a po něm

Ačkoli byla Společnost pro sociální badání – „badání“ v názvu se původně skutečně psalo s krátkým „a“ – oficiálně zalořena 21. května 1937 v Praze Josefem Králem a patnácti dalšími sociology prařské řkoly, její prehistorie sahá až na počátek třicátých let. Brzy poté, co se čeřtí a slovenřtí sociologové sdružili do Masarykovy sociologické společnosti, která měla zastřeřovat a podporovat všechny aktivní domácí zájemce o tento obor (1925), v ní totiž začaly neshody mezi tzv. prařskou sociologickou řkolou, představovanou hlavně Josefem Králem, Otakarem Machotkou, Janem Mertlem a Zdeňkem Ullrichem, a řkolou brněnskou, k níř můžeme řadit I. Arnořta Bláhu, Emanuela Chalupného, J. L. Fischera a větřinu ostatních sociologů. Starří literatura, včetně důkladné studie o prařské řkole z pera Jiřiny řiklové (1968), dávala tyto spory do sou-

³ Silný důraz na osobnost T. G. Masaryka lze přičíst především B. Geistovi, který byl jeho celoživotním obdivovatelem. V padesátých letech o Masarykovi dokonce sepsal dosud nepublikovanou studii; Pozůstalost B. Geista (fond od ledna 2008 ulořený v Archivu AV ČR Praha), složka „T. G. M.“, 57 s.

vislosti především s Královou ješitností a osobními antipatiemi mezi vůdčími postavami obou škol, což marxističtí historikové sociologie dále kořenili poukazem na údajnou společenskou neangažovanost pražských sociologů, na rozdíl od těch brněnských (Macků 1968; Obrdlíková 1966). Posledně uvedený důvod byl již vyvrácen (Nešpor 2007: 19), a i když nelze podceňovat motivy vědecké závisti a uražené ješitnosti, už proto ne, že mezi některými „pražskými“ a „brněnskými“ sociology dokonce byly vedeny soudní spory,⁴ přece jen nebyly nejdůležitějšími, alespoň na „sektářské“ pražské straně.

Podle vzpomínek Machotkovy ženy sdíleli „naši mladí sociologové“ – Machotka, Mertl a Ullrich – přesvědčení, že „sociologie musí být empirickou vědou, založenou na skutečnosti. Musí popisovat společnost přesně tak, jak je, a neuvádět, jak má být. Naši sociologové tehdejší doby moralizovali, poukazovali na to, jak se má společnost napravit. Proti tomu se „naši mladí sociologové“ přísně postavili, ponechávajíc tuto úlohu kněžím“ (Machotka 2001: 148–149). Jinak řečeno, chtěli pěstovat sociologii a sociální vědy „metodami opravdu vědeckými a empirickými“ (Král – Souček 1938: 89), zejména prostřednictvím reprezentativních kvantitativních výzkumů, které představovaly opozici jak vůči Bláhovu (a Masarykovu) moralizování, tak proti Chalupného outdatované „lenoškové“ (*armchair*) sociální filosofii. Podle jejich názoru totiž „výchoďsko i hledisko Chalupného ... zůstává přes některé jednotlivosti a přes četné polemiky v celku totéž jako u Masaryka ... názory Chalupného vynikají často bystrými postřehy a opírají se o rozsáhlou znalost faktů, ale celá práce trpí rozvláčností ... a ne dosti vědeckou a objektivní metodou, jež přehlídí a zkrusluje, místo aby nestranně popisovala a vykládala“ (Král 1937: 192). Vzhledem k Chalupného povaze došlo logicky ke střetu, poprvé po vydání Machotkovy a Ullrichovy *Sociologie v moderním životě* v roce 1928 a později ještě několikrát, takže Král a jeho věrní z Masarykovy sociologické společnosti začátkem třicátých let demonstrativně vystoupili. Zatímco tato společnost už v té době, od roku 1930, vydávala časopis *Sociologická revue*, jehož většinu tvořila příliš teoretická pojednání a všeobsažná recenzní rubrika, „pražští“ sociologové založili konkurenční revui *Sociální problémy* (později *Sociologie a sociální problémy*), která se více než sociologii měla zabývat československou společností a jejím cílem měla být „součinnost jednotlivých sociálních věd na základě sociologickém za účelem objektivního a jednotného výzkumu společnosti a skutečná spo-

⁴ Archiv AV ČR Praha, J. Král, kt. 4, i.č. 414 (korespondence mezi J. Králem, J. Voráčkem a JUDr. Valentou), i.č. 415–416 (soudní spor mezi E. Chalupným a J. Králem).

lupráce theorie i praxe, při níž život dává podněty vědě i od ní je jindy opět přijímá, pro účelnou úpravu společenského řádu“ (Sociální problémy 1931: 1; o fungování obou časopisů podrobněji Nešpor 2007: 53–56).

Kolem časopisu a úzkého okruhu jeho vydavatelů, kteří v roce 1934 založili i sociologickou knihovnu (další konkurenční projekt, tentokrát proti Sociologické knihovně Masarykovy společnosti, řízené B. Foustkou), se postupně začali sdružovat další spolupracovníci, nikdy jich však nebylo větší množství.⁵ Kromě moderně pojatých výzkumů, jichž tento kruh stačil zorganizovat osm (Ullrich 1937), aniž je všechny zpracoval, vydávání časopisu a neformálních diskusních setkání svých členů totiž nevyvíjel žádnou činnost. Organizace veřejných přednášek byla záměrně okrajová, a i když v roce 1937 skutečně došlo k založení Společnosti pro sociální badání, jednací řád byl stanoven velmi obecně; deklarativně bylo řečeno, že „dala si SSB ve svých stanovách spíše než pouhý jednací řád přísný pracovní řád“ (Král – Souček 1938: 89; srov. přílohu č. 1). Předsedou Společnosti se stal Josef Král, místopředsedou statistik Antonín Boháč, ve výboru byli dále činní J. Souček, L. Šauer a Z. Ullrich. Kromě založení konkurenční vědecké společnosti, která měla pouhých šestnáct členů oproti několika desítkám (až stovkám) členů Masarykovy sociologické společnosti, přitom nové napětí vyvolala publikace hesla „Sociologie“ v *Ottově slovníku naučném nové doby*, protože „naši mladí sociologové“ se ostře vymezili vůči jeho autorovi a svému učiteli, Břetislavu Foustkovi (srov. Král 1969: 396–397). Současně je však třeba připomenout, že existovala-li v meziválečném Československu moderní vědecká sociologie, srovnatelná se zahraničím a do jisté míry i s dalším vývojem oboru, bylo to právě v prostředí pražské sociologické školy a nikoli mezi „brněnskými“ sociology,⁶ ačkoli mnozí z nich – neakademici – se aktivně a úspěšně zapojili do tvorby sociálního zákonodárství a podobných projektů.

Během druhé světové války činnost Společnosti pro sociální badání mimo neformální setkávání zanikla, respektive byla protektorátními úřady zakázána, na rozdíl od Masarykovy společnosti, která se pouze vzdala svého názvu a pod jejímiž křídly probíhala řada ne vždy neproblematických aktivit (podrobněji

⁵ Například časopis *Sociologie a sociální problémy* v roce 1938 odebíralo pouhých 32 předplatitelů (fyzických osob); Archiv AV ČR Praha, J. Král, kt. 19, i.č. 677, Seznam předplatitelů.

⁶ „Pražská“ a „brněnská“ lokalizace obou škol je do značné míry arbitrární konstrukt historiků české sociologie; v době vzniku „pražské“ školy totiž většina jejich členů v hlavním městě nesídlila, i když se tam později přesunuli, zatímco v případě „brněnských“ kolegů tomu tak bylo napořád a nadto mezi nimi existovalo spíše několik badatelských směrů (Bláhův, Chalupného, příp. i Fischerův, nemluvě o jedincích angažovaných v politice a státní správě).

viz Nešpor 2007: 39–40). K obnově činnosti došlo 26. června 1946, kdy byl výbor doplněn o F. Dědka, O. Machotku a J. Voráčka, ze Společnosti byl naopak vyloučen Jan Mertl, který se zkompromitoval spoluprací s nacisty. Společnost pro sociální badání ovšem nadále zůstávala spíše exkluzivním spolkem, negativně vymezeným vůči většině domácí sociologické obce, podle Vaňka měla necelých dvacet členů (Vaněk 1986: 208). Ještě předtím však pražští sociologové začali usilovat o zřízení nezávislého sociologického ústavu, který by prováděl soustavný komplexní výzkum „našeho státu a naší národní společnosti“.⁷ Král podal návrh na zřízení ČAVU 10. června 1946 a schůze členů I. třídy o týden později souhlasila a ustavila přípravnou komisi složenou z „pražských“ sociologů a jejich přátel. Ústav však nakonec nikdy nevznikl a nedochovala se ani žádná písemná svědectví o jednání této přípravné komise. Čeští sociologové – „pražští“ i „brněnští“ – měli totiž plné ruce práce s organizací výuky sociologie na vysokých školách, včetně nově založených, a nezapomínali přitom ani na ostrou vzájemnou kritiku, protože například řečeno slovy Josefa Krále „je si jen přáteli, aby při tomto rozšiřování sociologie na našich vysokých školách byla také zaručena vysokoškolská úroveň jejich představitelů. V té věci je si ještě leccos přáteli. Někteří z těchto přednášečů nemají habilitace ani postačující literární činnosti a tomu odpovídají také obsahově příslušné přednášky“ (Král 1947). Členové Masarykovy sociologické společnosti se zase museli vyrovnávat s problémy, které přineslo protektorátní angažmá a někteří členové, již tehdy společnost vedli, takže ani oni v krátkém poválečném období vědecky příliš nepracovali – obě konkurenční školy a vědecké společnosti navíc začaly čelit komunistické kritice samotné sociologie, což se jim po únoru 1948 dokonce nepodařilo.

„Brněnští“ sociologové zřejmě doufali, že se jim pro jejich levicové názory i dřívější aktivity podaří situaci ustát; dokonce i někdejší antimarxista Chalupný totiž v poválečné euforii publikoval studii, v níž zvažoval „sociologický“ charakter díla J. V. Stalina. Osud oboru však byl už zpečetěn. Kromě několika „převlékačů kabátů“, kteří zakotvili v jiných disciplínách, byla sociologie na počátku padesátých let institucionálně zrušena, byly zakázány vysokoškolské přednášky, zastaveny oba sociologické časopisy a ukončena činnost Masarykovy sociologické společnosti. „Pražští“ sociologové na tom byli ještě hůře, protože se likvidaci své disciplíny postavili ostrým perem (J. Král) nebo oponovali komunistickým názorům v politické činnosti (O. Machotka), takže když Akční

⁷ Archiv AV ČR Praha, ČAVU, kt. 217, i. č. 298, návrh Josefa Krále z 10. 6. 1946.

výbor Filosofické fakulty UK 4. března 1948 zakázal přednášet osmi „nejreakčnejším“ profesorům nebo docentům, byli mezi nimi i dva sociologové – Ota-
kar Machotka a Zdeněk Ullrich. Oba proto raději rychle emigrovali, a i když
zůstavší Josef Král bojoval za záchranu svého semináře, nemohl tomuto zániku
čelit a v roce 1951 byl penzionován (Petrušek 2000: 362–39).⁸ Sociologie pak
byla jako akademická disciplína obnovena až v polovině šedesátých let, přičemž
její návaznost na starší domácí oborovou tradici byla velice omezená a prakticky
výlučně čerpající z dědictví brněnské sociologické školy.

Během této likvidace, při níž vzala za své i Masarykova sociologická spo-
lečnost, stejně jako méně významné sociologické spolky, se však paradoxně
stalo, že Společnost pro sociální badání nebyla zrušena. Akční výbory, které
po únoru 1948 zlikvidovaly velkou část občanských a vědeckých spolků, totiž
musely být tvořeny jejich členy (Masarykovu sociologickou společností tak-
to zrušili Č. Císař, K. Galla, K. Kot, S. Sommer, L. Svoboda a J. Zelenka), což
v případě miniaturní společnosti pražských sociologů dost dobře nešlo. Emi-
granti z ní prozíravě vystoupili ještě před svým odchodem za hranice, což lze
doložit alespoň v případě Zdeňka Ullricha, a akční výbor ve složení J. Král, V.
Sekera a J. Voráček na své společnosti pochopitelně neshledal nic závadného.⁹
Ministerstvo informací sice ještě v roce 1948 snížilo příděl papíru pro vydávání
vědeckého časopisu natolik, že se to rovnalo jeho zániku (formální zánik časo-
pisu *Sociologie a sociální problémy* nastal až na počátku roku 1950), a společ-
nost nesměla vyvíjet ani žádnou jinou veřejnou činnost, k jejímu zákazu však
nedošlo. Malý rozsah¹⁰ a veřejná známost a naopak značné odhodlání členů
tedy způsobily, že Společnost pro sociální badání – po druhé světové válce se

⁸ Z Královy písemné pozůstalosti, uložené v Archivu AV ČR v Praze, se bohužel po roce 1989 ztra-
tily – pravděpodobně byly odcizeny – jeho vzpomínky na situaci na FF UK po únoru 1948 a v padesá-
tých letech i jeho korespondence s akčním výborem fakulty; zřejmě šlo o materiály, které i dnes mohly
určité osoby kompromitovat. Na druhou stranu je třeba uvést, že Král se soukromně věnoval badatel-
ské činnosti dál, jak sám dosvědčuje, jednak v nepublikované úvaze o činnosti po roce 1950 (Archiv
AV ČR Praha, J. Král, kt. 1, i.č. 35) a jednak v „učesanější“ podobě i v článku pro *Sociologický časo-
pis* z konce šedesátých let (Král 1969); srov. také Petrušek 2000. Těžce nesl napadání své vědecké čin-
nosti marxistickými ideology, proti nimž sepisoval obrany, které nikdy nemohly vyjít (např. polemika
s denunciačním článkem D. Prokopa; Archiv AV ČR Praha, J. Král, kt. 16, i.č. 570).

⁹ Archiv AV ČR Praha, J. Král, kt. 19, i.č. 679, dopis Ústřednímu akčnímu výboru NF z 13. 4.
1948; *ibid.*, Zpráva o stavu společnosti ÚNV hl. m. Prahy z 27. 12. 1949.

¹⁰ Podle osobních vzpomínek Jiřího Musila Společnost sice nesměla přijímat nové členy, někteří
nejmladší žáci Krále a jejich dalších představitelů se však neformálně účastnili jejich zasedání (např.
H. Janišová, J. Musil). Kromě Krále byli v této době neaktivnějšími členy A. Boháč (který však zemřel
již v prosinci 1950), V. Sekera a J. Voráček, naopak J. Patočka se jednání Společnosti již vůbec ne-
účastnil, ačkoli formálně zůstal jejím členem.

už ve všech dokumentech objevuje dlouhé „a“ – nezanikla a přestála i likvidaci posledních živořících „nesocialistických“ spolků ve druhé polovině padesátých let, během níž z příbuzných organizací zanikl například Slezský ústav (Nešpor 2007: 45). Král sice byl v roce 1958 Komisí pro organizaci vědeckých společností při ČSAV vyzván, aby se připojili k nějaké společnosti pod touto organizací, nicméně následujícího roku „s projevem dokonalé úcty“ oznamoval, že nemůže dojít ani ke sloučení se statistickou společností (protože nakonec nebyla založena) ani se společností demografickou (která byla státním výborem, jmenovaným náměstkem předsedy vlády), a protože neexistuje sociologická společnost, rozhodli se tedy pro další (samostatnou) činnost, přičemž „nabízí své služby pro případné sociální výzkumy, jež by podnikal některý veřejný orgán nebo některá vědecká společnost ve veřejném zájmu“.¹¹ Členové Společnosti pro sociální bádání – podle zprávy z roku 1961 jich bylo čtrnáct, aniž směli přijímat nové členy – se soukromě scházeli a diskutovali aktuální sociální a sociologické otázky, sami pro sebe si pořádali přednášky, a když Jaroslav Klofáč v *Rudém právu* (2. 11. 1963) zmínil „faktickou neexistenci“ jejich společnosti, ohradili se proti tomu alespoň dopisem.¹²

Noví čeští sociologové šedesátých let už krátce na to byli s to založit Československou sociologickou společnost při ČSAV, k čemuž došlo 10. dubna 1964, a nabídli sloučení Královi a jeho souputníkům – tentokrát snad už skutečně z kolegiálních důvodů, nikoli proto, aby je tím měli pod kontrolou. Společnost pro sociální bádání však po zralé úvaze odmítla. Marxista Antonín Vaněk toto nespojení vysvětloval nezájmem ze strany marxistických sociologů, přes Královy údajné pokusy o sloučení (Vaněk 1986: 208), nepochybně správnější je však výklad Miloslava Petruska, podle kterého oficiální společnost sice balancovala na hranici dovoleného, „nicméně její existence byla podmíněna konformitou vůči vládnoucí ideologii ... zčásti spojenou s iluzí, že socialismus je možné proměnit (v neposlední řadě pomocí ‚sociologických prostředků‘) ve snesitelný a konec konců lidský režim. Právě odpor k této konformitě vedl členy Královy Společnosti k tomu, že se s ČSSS nikdy neintegrovali“ (Petrusek 2002: 185). Pouze v roce 1968 byl Král zvolen čestným předsedou ČSSS a nakrátko směl svá stanoviska obhajovat i veřejně (polemika s Karlem Gallou na stránkách *Sociologického časopisu*; Galla 1968, 1969; Král 1969),¹³ v roce

¹¹ Archiv AV ČR Praha, J. Král, listy J. Krále z 4. 6. a 10. 6. 1959.

¹² *Ibid.*, list J. Krále redakci Rudého práva z 29. 11. 1963.

¹³ Podle Musilových vzpomínek Král naopak po zralé úvaze nepřistoupil na jeho návrh, aby se Společnost pro sociální bádání transformovala do spolku působícího v občanské, nebo dokonce v poli-

FOTOGRAFIE Z VÝLETU PROF. KRÁLE (UPROSTŘED) A JEHO ŽÁKŮ K HROBU T. G. MASARYKA 26. ČERVNA 1950; BOHUMIL GEIST, KTERÝ NEDLOUHO PŘEDTÍM U KRÁLE PROMOVAL, JE ZCELA VPRAVO. ORIGINÁL V MAJETKU D. GEISTOVÉ.

1970 byl však donucen se členství ve výboru oficiální společnosti – procházející normalizací – vzdát a nadále mohl působit opět jen soukromě. Stěžoval si vědeckému kolegiu pro filosofii a sociologii ČSAV, že nakladatelství Academia bez udání důvodů zrušilo jeho edici Masarykových *Základů konkrétní logiky*,¹⁴ jím řízená Společnost pro sociální bádání však pokračovala ve své (skromné a neverejné) činnosti až do jeho, respektive Voráčkovy smrti. Jak už bylo řečeno výše, zanikla na podzim 1980 a o její obnovení o devět let později se zasloužili poslední zbylí členové, nejmladší studenti Králova sociologického semináře na FF UK.

tické oblasti, „nevěřil v úspěch Pražského jara“ a nechtěl neuváženým jednáním ztratit skromnou formu samostatné existence, jíž „jeho“ společnost disponovala.

¹⁴ Archiv AV ČR Praha, J. Král, kt. 4, i.č. 399, list z června 1972.

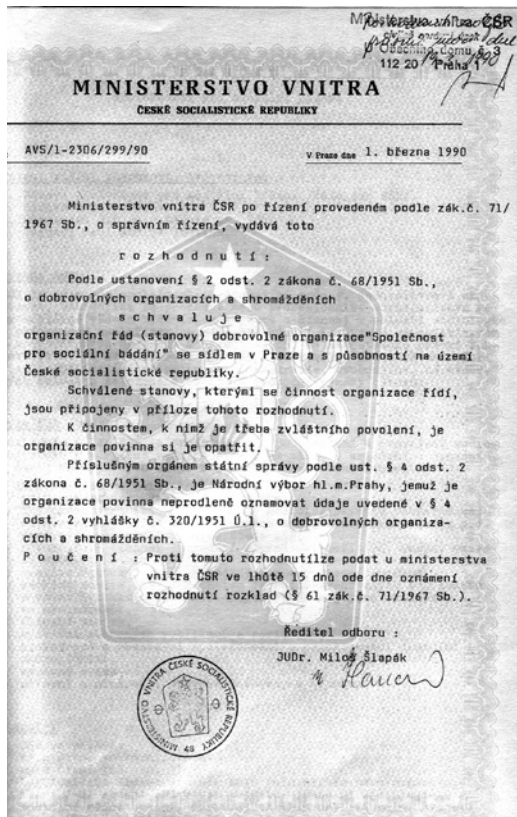
Obnovení Společnosti a osudný omyl Bohumila Geista

Pražští studenti sociologie z přelomu čtyřicátých a padesátých let, pokud neemigrovali, proploovali úskalími komunistického režimu různé a až na výjimky se nemohli podílet na obnovování české akademické sociologie v šedesátých letech. Ze známějších postav například Jiří Musil pracoval ve výzkumném ústavu hygieny a později na fakultě architektury ČVUT, Helena Janišová zakotvila v útvaru hlavního architekta a Bohumil Geist, jehož druhým zájmem byla muzikologie, na pražské konzervatoři¹⁵ a pak jako sociolog a personalista na železničním Ústředním dopravním institutu.¹⁶ Obnovení Společnosti pro sociální bádání je přitom spojeno právě s posledně jmenovaným, zatímco Musil – který formálně nebyl jejím členem – se v roce 1990 nakrátko stal ředitelem obnoveného Sociologického ústavu akademie věd.

Kromě svolání na podporu stávkujících studentů a dopisů žádajících obnovu Společnosti pro sociální bádání začali už v listopadu 1989 Bohumil Geist s Miroslavem Glyknerem oslovovat širší veřejnost, zprvu především akademickou, které připomínali vynikající představitele předkomunistické epochy této společnosti – Boháče, Dědka, Jiráňka, Krále, Machotku, Patočku, Pertolda, Pešku, Příhodu, Součka, Uhlíře, Ullricha, Voráčka „a řadu dalších“ (ačkoli ve skutečnosti vyjmenovali prakticky všechny, až na nešťastného Mertla) – a vyzývali vědce ke vstupu. Kritizovali přitom existenci marxistické sociologie, z jejíhož lůna podle nich v polovině sedmdesátých let (!) vznikla ČSSS, tvořená lidmi, kteří „ze sociologie znali pouze název s případnou charakteristikou buržoazní pavědy“, ale kteří se i po převratu „s neuvěřitelnou bezostyšností snaží ‚obrozovat‘ vědu či pod jinými více nebo méně průhlednými pláštiky se ‚aktivně zapojovat‘ do nového společenského a kulturního dění společnosti.“ V obnovené Společnosti místo toho nabízeli navázání na odkaz „profesora sociologie“ (!) T. G. Masaryka a zprostředkování kontaktů se světem, potaž-

¹⁵ Srov. publikace Geist 1966, 1970a, a pozdní Geist – Svobodová 1992; Geist 2005.

¹⁶ Na ÚDI Geist pracoval na Katedře kádrové a personální práce, sociologie a psychologie. Věnoval se především organizaci interních výzkumů a testů ze sociální psychologie a personalistiky, pořádal přednášky a školení (Úvod do demografie, Základy sociologie, Úvod do sociální analýzy, Sociologie podniku a dopravy) a věnoval se řešení výzkumných úkolů ministerstva dopravy. V jeho pozůstalosti jsou zachovány rukopisy výzkumných zpráv Sociální a pracovní adaptace pracovníků (1976), Sociální řízení (1981), Řízení pracovních skupin (1982), Metodika výpočtu fluktuace (1986) a Vybrané problémy psychologie pracovní činnosti (1987). Jeho publikační činnost ovšem byla omezená, kromě muzikologických prací mohl vydat pouze *Psychologický slovník* (Geist 1970b; jako interní tisk, nové vydání 2000), zatímco *Základní problémy psychologie obecné a osobnosti. Úvod do psychologie I.* z roku 1977 zůstaly pouze v rukopisné podobě.

ROZHODNUTÍ MINISTERSTVA
VNITRA ČSR Z 1. 3. 1990 SCHVALUJÍCÍ
STANOVY A NOVOU REGISTRACI
SPOLEČNOSTI PRO SOCIÁLNÍ
BĚDÁNÍ. POZŮSTALOST B. GEISTA.

mo budování skutečné sociologie, která podle jejich názoru od likvidace na přelomu čtyřicátých a padesátých let v Československu neexistovala.

Přes proklamativní charakter takovýchto prohlášení, kterých výbor obnovující Společnost sepsal několik, je zjevné, že jeho informovanost o starších tradicích české sociologie – včetně jeho vlastní – byla jenom částečná. Je to pochopitelné ze dvou důvodů. Za prvé se členové Společnosti pro sociální bádání o oficiální sociologii nezajímali téměř programově, protože zrušila „jejich“ obor a vyřadila je z akademické obce, takže i když se někteří z nich – například právě Geist – mohli soukromě a částečně i pracovně věnovat příbuzným tématům, mezi domácí oborové špičky nesměli patřit už od ukončení svých studií. Místo toho na ně intelektuálně působili zneuznaní vědci, kteří byli přinejmenším zbaveni možnosti badatelsky pracovat, pokud nebyli per-

zekvováni, a kteří to pochopitelně nesli jako osobní křivdu – typickým případem může být sám celoživotní předseda Společnosti pro sociální bádání Josef Král, penzionovaný na počátku padesátých let, který byl intelektuálně aktivní ještě o čtvrt století později. Za druhé obnovitelé Společnosti z důvodů, které vyplývají z již řečeného, ztratili kontakt se zahraničním vývojem oboru, který sice nebyl velký ani v případě mnohých „oficiálních“ sociologů, mimoakademickým pracovníkům však byl prakticky znemožněn. Ze soukromých zdrojů nemohli nakupovat akademické časopisy a knihy, i kdyby k nim přes hranice došly, měli omezený přístup k materiálům, které přes železnou oponu dostávaly vědecké a výzkumné instituce. Znovuzakladatelé Společnosti pro sociální bádání proto bezprostředně po listopadové revoluci nevěděli nic nebo jen velmi málo o soudobé světové sociologii,¹⁷ i o té české, ať už normalizační nebo o sociologii šedesátých let, jejíž mnozí představitelé byli za normalizace perzekvováni. Obě kategorie jim namnoze splývaly.

Prohlášení o obnově Společnosti pro sociální bádání vyšlo tiskem v několika denících a informovaly o něm i *Sociologické aktuality* vydávané Sociologickým ústavem ČSAV. Protože obsahovalo výzvu, aby se zájemci o členství hlásili, Společnost získala několik desítek členů. Vzhledem k exkluzivitě „staré“ Společnosti pro sociální bádání to bylo poněkud paradoxní, stejně jako rozšíření bezmála po celé republice, jež neumožňovalo užší vzájemnou spolupráci. Podle přijaté korespondence a aktualizovaného seznamu členů se v průběhu devadesátých let přihlásilo celkem 119 domácích zájemců, z nichž se rovná stovka alespoň na čas členy Společnosti stala, i když jen část na jejím fungování skutečně participovala a platila členskou příspěvků. Jejich motivace a původ byly ještě různorodější. Asi největší skupinu představovali lidé, kteří se někdy sociologií profesionálně zabývali, vystudovali ji (obvykle v průběhu komunistického režimu) a byli učiteli nebo podnikovými sociology, případně šlo o odborníky v příbuzných oborech (zejména o psychology) a kteří takto chtěli získat informace o moderní nemarxistické sociologii. Jejich informace o historii Společnosti pro sociální bádání ovšem byly nulové – někteří z nich se například holedbali tím, že sociologii v šedesátých letech vystudovali u Karla Gally nebo Jaroslava Klofáče, tedy u Králových přímých oponentů, a právě tuto sociologii považovali (na rozdíl od normalizační) za skvělou. Další skupinu zájemců tvořili lidé mimo obor se zájmem o sociologii, případně studenti středních

¹⁷ Geist se tyto znalosti snažil reparovat prostřednictvím vícekrát vydaného soupisu sociologických periodik (Geist – Králová 1992), podobně jako zpracoval hudební periodika (Geist – Svobodová 1992), a svým *Sociologickým slovníkem* (Geist 1992).

škola, které uchvátala myšlenka na sociologii a spojení se jménem T. G. Masaryka. Zase však šlo o paradox, protože historie Společnosti pro sociální bĚdání (ať už o tom její obnovitelé věděli nebo nikoli) nebyla právě bohatá na adorování prvního československého prezidenta, a i když se především Josef Král jeho filosofickým a sociologickým dílem vědecky zabýval, šlo o zájem navýsost kritický. Členům tohoto typu Bohumil Geist především psal o existující domácí literatuře, již by měli číst, případně s nimi diskutoval o teoretických otázkách – jako je v podobných případech běžné, našli se totiž i tací, již chtěli prostřednictvím nové (své vlastní) teorie „vyřešit svět“. Konečně třetí, naprosto nejmenší, skupinu zájemců o vstup do Společnosti tvořili tehdejší aktivní sociologové, z domácích badatelů představovaní prakticky jen Jiřím Šubrtem. Je to pochopitelné vzhledem k tomu, jak se obnovitelé Společnosti pro sociální bĚdání na popřevratovou akademickou sociologii dívali, ale i proto, že o ní vlastně (skoro) nic nevěděli. Ani Šubrt se proto ve Společnosti pro sociální bĚdání nijak výrazně neangažoval.¹⁸

V této situaci byla poněkud troufalá nabídka na výuku sociologie, již obnovená Společnost prostřednictvím ministerstva školství 8. ledna 1991 adresovala českým vysokým školám. Je-li dochovaná korespondence úplná, vůbec na ni nereagovaly katedry sociologie na filosofických fakultách a na fakultě žurnalistiky (dnešní FSV UK) a mimooborová pracoviště odpověděla zdrženlivě s žádostí o bližší specifikaci. Například ředitel nově konstituovaného Institutu základů vzdĚlanosti UK (dnešní FHS UK) Zdeněk Pinc Geistovi napsal, že je nezbytné, aby „bližze formulovali svoji nabídku co do forem a podmínek spolupráce i co do obsahové orientace, např. ve formě podrobnějších osnov kursů“,¹⁹ k čemuž už nedošlo. Transformace české akademické sociologie probĚhla – slovy M. Petruska (2002a) – skutečně „zcela nekrizově“, bohužel i pokud jde o odstranění některých méně kompromitovaných marxistických kádrů. Nejhasnější stoupenci marxisticko-leninské sociologie typu Antonína Vaňka sice museli odejít, ale ke skutečné transformaci docházelo jen zvolna a odčinovaly se nějaké viny, nejprve došlo na čistky z období normalizace. Ačkoli Bohumil Geist projevil zájem přednášet sociologii na UK, přednost před ním dostali akademičtí sociologové odstranění v sedmdesátých letech, jmenovitě Miloslav Pet-

¹⁸ Stojí za zmínku, že počátkem roku 1990 zástupci akademické sociologie obnovení Společnosti jednoznačně přivítali – M. Potůček ji zval ke spolupráci v rámci sociologického fóra OF (Pozůstalost B. Geista, fol. Korespondence s institucemi, list z 26. 1. 1990) a M. Petrusk do „Masarykovy“ Československé sociologické společnosti (*ibid.*, list z 27. 2. 1990). Později z obou stran zájem opadl na nulu.

¹⁹ Pozůstalost B. Geista, fol. Zájemci o členství, list Z. Pince z 4. 2. 1991.

rusek, a to především proto, že disponovali mnohem adekvátnější znalostí oboru. Z Geista se za čtyřicet let působení mimo akademickou sféru chtěl nechtěl stal sociolog amatér, sám si své nepřijetí ovšem zdůvodňoval zcela jinak. Podle jeho názoru za ně mohla stále mocná klika marxistů, do jejíhož čela se dostal Petrusek (!), což poprvé tematizoval na valné hromadě Společnosti pro sociální bádání v květnu 1990.²⁰ Příмым důsledkem této zkratkovité interpretace se pak stala zbytečná urážka a oboustranná ignorance, která vedla k další marginalizaci Geista a jeho skupiny.

Penzionovaný, ale myšlenkově stále aktivní Geist se totiž pokusil sepsat vlastní sociologický slovník, protože (leckdy oprávněně) kritizoval dobově poplatný charakter *Malého sociologického slovníku* z roku 1970,²¹ a zde do hesla „Sociologie“ ukryl všechnu svoji kritiku marxistické sociologie (Geist 1992a: 418). Překvapivě totiž jmenovitě nekritizoval hlavní koryfeje „zrušení sociologie“ ze čtyřicátých a padesátých let (např. A. Kolmana, ale i „bývalé sociology“ Č. Císaře, K. Gallu či J. Šímu) ani normalizátory (jako byl A. Vaněk a opět K. Galla), nýbrž si vzal na mušku Jiřího Musila, Miloslava Petruska a Eduarda Urbánka, tedy ty, již se zasloužili o nové založení a vysokou úroveň české sociologie v šedesátých letech a později byli namnoze odstraněni, aby se ke skutečné akademické práci mohli vrátit až po roce 1989. Z jejich textů, které se přinejmenším v úvodních pasážích nemohly vyhnout dobové ideologii, pak Geist vybral takové ukázky, které představovaly negativní odpověď na jeho rétorickou otázku, „zda jde vůbec o nějakou ‚sociologii‘ nebo spíše o empirický přívěšek dogmatické ideologie“ (*l.c.*). Olej do ohně pak ještě přilili studenti jinak neobyčejně oblíbeného Petruska, kteří si kopii příslušné stránky z Geistova Slovníku vyvěsili na nástěnku. Rehabilitovaný vědec se oprávněně musel cítit zaskočen a osobně uražen, protože Geistova prezentace sice byla formálně správná, ale vůbec nebrala ohled na dobový kontext i jeho celoživotní směřování, včetně samizdatových aktivit. Sama o sobě, i s přihlédnutím k množství dalších věcných chyb, které se ve Slovníku objevily a vzhledem k době a způsobu jeho zpracování objevit prostě musely, vedla k tomu, že na příliš aktivního amatéra zanevřel. Naopak Geist, který věnoval obnovování české sociologie nemalé úsilí a současně si nebyl ochoten připustit jednostrannost – a snad lze říci i „nesociologičnost“

²⁰ Pozůstalost B. Geista, fol. Valné hromady a výroční členské schůze, Zápis z valné hromady SSB 19. 5. 1990. Na jiném místě Geist z „kolaborace“ obvinil Jiřího Musila apod.

²¹ Vydání tohoto slovníku ovšem bylo v čase počínající normalizace „malým zázrakem“. Slovník totiž sice byl sepsán v letech 1967–68 za redakce Zdeňka Strmisky (který emigroval), J. L. Fischera a Miloslava Petruska, než však mohl vyjít, bylo nutné z něj „vymazat“ řadu (jmen) nepohodlných autorů a některá pojednání přepracovat, aby alespoň částečně vyhovovala obnovené oficiální ideologii.

– vlastního pohledu, začal chápat jakoukoli kritiku ze strany české akademické obce za projev „skrytého marxismu“, který brání rozvoji moderní vědy západního stříhu.²² Tím bylo zpřetrháno jakékoli potenciální spojení mezi domácími akademickými sociology a Společností pro sociální bĚDÁNÍ.

Jenom relativně úspěšnější Společnost byla, pokud jde o oslovování českých sociologů působících v zahraničí, respektive jejich příbuzných, pokud již zemřeli, což Geist asi rozumně považoval za jednu z cest, jak proniknout k soudobé světové sociologii. Na jeho výzvu, aby do obnovené společnosti vstoupili, kladně reagovalo celkem jedenáct lidí, vesměs pamětníků předkomunistické sociologie, jejichž pomoc spočívala hlavně v tom, že do obnovené Společnosti vstoupili, (občas) platili členské příspěvky a posílali knihy pro knihovnu společnosti (i když leckdy asi šlo jen o výsledky „čištění knihoven“ o přebytečné svazky). Někteří z nich publikovali i krátké texty – hlavně knižní recenze – v informačním bulletinu (*Informační list Společnosti pro sociální bĚDÁNÍ*). Na aktivnější zapojení zahraničních členů nebylo pomýšlení, už kvůli jejich vysokému věku, Společnost pro ně představovala především společenskou záležitost, případně jeden z mnoha cílů občasných návštěv Prahy. Na domácí akademickou sociologii se ovšem dívali podobně jako Bohumil Geist, částečně asi i kvůli jeho prostřednictví, proto se jen velmi málo z nich angažovalo jinak než právě prostřednictvím této Společnosti – zatímco někteří emigranti z řad mladších sociologů reagovali právě opačně. Větší prostupnosti domácí a exilové sociologie po roce 1989 tak bránily mimo jiné i generační bariéry, podobně jako v samotném exilu (srov. Nešpor 2004, 2005). Zájem nejstarší generace exilových sociologů a jejich rodinných příslušníků o Společnost pro sociální bĚDÁNÍ navíc už v první polovině devadesátých let rapidně opadal, také asi z objektivních důvodů v podobě jejich vysokého věku a emeritování na zahraničních univerzitách. Z větších podniků, které spolu s Geistem a jeho společností zorganizovali, je možné zmínit prakticky jen vydání výboru z esejistických a beletristických prací Otakara Machotky, který připravil jeho syn Pavel (Machotka 2001). Kromě poskytnutí základních informací o zahraniční sociologii a společenského styku tedy tato skupina členů Společnosti pro sociální bĚDÁNÍ výrazněji nepřispěla.

²² Srov. např. Pozůstalost B. Geista, fol. Valné hromady a výroční členské schůze, zápisy z výročních členských schůzí 4. 5. 1991, 14. 5. 1994 ad. V posledně uvedeném se např. píše, že „také během posledního období docházelo k upevňování a posilování sociálních pozic, na které se různými technikami, obchvaty a téměř mafiánskými praktikami vzájemně dosazovali bývalé-současní soukmenovci a vyznavači bezduché ideologie své bývalé rodné strany“, včetně konkrétních – z objektivního hlediska nepřilíš náležitých – příkladů.

Společnost pro sociální bádání v 90. letech 20. století

Geistova skupina vstupovala do rodící se svobodné společnosti s velkými ambicemi. Poté, co se zjara roku 1990 organizačně zformovala a zvolila si předsednictvo, v němž kromě Bohumila Geista zasedli M. Glykner, I. Hušínová, H. Janišová, I. Machová a revizoři D. Lebrová a M. Pykal, rychle pokračoval rozvoj členské základny, takže na první valnou hromadu 19. května 1990 fyzicky dorazilo plných 35 osob. Valná hromada stanovila jako aktuální úkoly rozšiřování vědomí o domácí předkomunistické sociologické tradici, včetně informací o sociolozích – emigrantech, a o současné zahraniční sociologii, obojí prostřednictvím přednášek a nově vydávaných textů, přičemž informace a kontakt se západními sociologickými asociacemi měli poskytovat zahraniční členové Společnosti. Množství kontaktovaných sociologických nebo sociologii příbuzných vědeckých společností a badatelských pracovišť je vskutku úctyhodné, blížilo se stovce, a asi 29 z nich dokonce zdvořile odpovědělo a povzbudilo Společnost pro sociální bádání k nové práci. Víc se o ni ovšem nezajímaly, takže s výjimkou bližších vztahů ke krajanské Společnosti pro vědy a umění, daných personálním prolínáním zahraničních členů Společnosti pro sociální bádání, lze považovat za úspěch pouze obnovení členství v Mezinárodní sociologické asociaci na základě Geistova dopisu z 1. května 1990. Kolektivním členem asociace se Společnost pro sociální bádání stala ještě téhož roku, přičemž byl rétoricky vyzdvižen její přínos v období do roku 1948 (včetně přínosu T. G. Masaryka, ačkoli ten mezi její členy nikdy nepatřil). Kromě pozvánek na mezinárodní sociologické kongresy, zasílání některých časopisů a povinnosti platit členské poplatky z toho však nic nevyplývalo. Naopak poslední povinnost byla značně problematická vzhledem k chronickému nedostatku financí, a i když se členský poplatek občas uvolili zapřavit zahraniční členové ze svých vlastních peněz, bylo složité jejich převádění. Už v roce 1995 proto praktická pokladnice navrhovala zvážit, zda toto čistě formální členství nezrušit,²³ vedení obnovené Společnosti pro sociální bádání si na něm však zakládalo ze symbolických důvodů. Příspěvky Mezinárodní sociologické asociaci tak byly placeny po celá devadesátá léta, naopak v letech 2000–02 Společnost pro sociální bádání zůstala dlužníkem a pak už jí ani nikdo faktury neposílal – členství v mezinárodní organizaci tím skončilo.

²³ Pozůstalost B. Geista, fol. Valné hromady a výroční členské schůze, Zápis z výroční členské schůze 29. 4. 1995.

Osudy domácích projektů a vlastní organizace Společnosti nebyly příliš odlišné. Předsednictvo sice hned zpočátku horlivě oslovovalo nejrůznější státní a později i neziskové organizace s žádostí o podporu, přidělení zázemí nebo dotace, prostřednictvím ministerstva školství i přímo kontaktovalo vysoké školy a akademii věd, nicméně tyto akce nevedly k žádnému konkrétnímu výsledku. Opatrný zájem projevila jen mimooborová pracoviště a ze sociologických pouze Institut pro výzkum veřejného mínění, potýkající se s transformačními problémy organizace dříve výrazně poplatné stranické linii. Ani v těchto případech nicméně nebylo ničeho dosaženo; vzhledem k tomu, že spolupracovníkem IVVM tehdy byl i zakladatel vůbec prvního Čs. ústavu pro výzkum veřejného mínění a člověk, který se osobně znal s řadou představitelů předkomunistické Společnosti pro sociální badání, Čeněk Adamec (srov. Adamec 1996), to bylo asi i z věcných důvodů. Společnost proto začala pořádat lidové vzdělávací přednášky o sociologii v prostorách OKD Praha 10 a v rámci Lidové univerzity Městské knihovny v Praze, přičemž prvních se občas účastnili i její zahraniční členové, druhé představovaly ucelený kurz sociologie a sociální psychologie pro laiky, vedený Bohumilem Geistem a jeho manželkou Drahomírou. Zpracován byl cyklus patnácti socio-ekonomických přednášek,²⁴ které vycházely z toho, čím se Geist zabýval před rokem 1989,²⁵ a dále byly navrhovány semestrální kurzy Úvod do sociologie, Základy sociální psychologie, Sociologie organizace, Participativní management, Psychologické problémy učení, Sociologie výchovy, Úvod do psychologie, Personální management a Využití psychologie a sociologie v denní praxi manažera a semináře na témata jako Stres a frustrace, Metody sebeuplatnění, Umění získat souhlas jiných, Metody sociální organizace podniku a Jak vidíme svět a jak svět vidí nás.²⁶ Větší výsledky však nepřinesly a zakrátko byly hostitelskými institucemi vypovězeny pro malý zájem posluchačů. Když Geist chtěl v roce 1995 opakovat přednášky v Městské knihovně,

²⁴ Obsahoval přednášky: Megatrendy světového vývoje do roku 2000; Makroekonomická a sociologická problematika současnosti; Public relations podniku, jejich funkce a vytváření; Model Světové banky a česká ekonomika; Personální management, jeho principy a práce; Privatizace, její problémy a výhledy fungování; Soudobé světové trendy managementu – participativní management; Nezaměstnanost a spotřebitelské ceny; Principy úspěšného řízení pracovních skupin v podmínkách trhu; Psychohygienu (nejen) manažera; Auditorství a finanční účetnictví; Fungování podniku (firmy) jako sociálního systému; Sociologické a ekonomické poradenství; Tržní ekonomika – zisk firmy, anebo potřeby společnosti; Mezilidské vztahy v podniku a motivace.

²⁵ Podobně Geist připravil několik populárně-psychologických pojednání, kromě již výše uvedených šlo zejména o práci o autogenním tréninku (Geist 1992b).

²⁶ Např. Pozůstalost B. Geista, fol. Korespondence s institucemi, dopis B. Geista Lidové univerzitě při MK ze 7. 7. 1993.

dostal striktní odpověď, že „bylo-li možné na jaře 92 akceptovat 30 Vašich přednášek s průměrnou účastí 15 posluchačů, není to [z ekonomických důvodů] možné dnes.“²⁷ Činnost Společnosti proto od roku 1993 představovalo pouze vydávání omezeného množství publikací, jejich prodej a neustálé – povětšinou neúspěšné – žádosti o grantovou podporu.

S nápadem, aby obnovená Společnost získávala prostředky na svoji činnost prodejem publikací, zřejmě přišla vdova po Ondřeji Machotkovi, která pečovatelně o jeho odkaz věnovala několik desítek neprodaných výtisků Machotkova díla *The Unconscious in Social Relations* z roku 1964. Ty byly komisionálně prodávány prostřednictvím pražského knihkupectví B. Fišera a později, když už Společnost měla také vlastní publikace, spolu s nimi prostřednictvím zásilkového prodeje, jež zaujal hlavně knihovny akademických institucí. Nejúspěšnějším vlastním dílem přitom byl soupis sociologických a příbuzných odborných časopisů ve světě i v Československu, jenž se snažil pokrýt i předkomunistické časopisy často efemérního dosahu a který byl zpracován v letech 1990–92 a v průběhu devadesátých let vyšel v rozšiřované a doplňované podobě celkem třikrát (Geist – Králová 1992). Naopak naprostým debaklem skončil první a jediný pokus vydat sborník odborných statí sepsaných členy této společnosti, včetně zahraničních, protože o něj nebyl zájem a nakonec se vyprodával za cenu ani zdaleka nedosahující výše nákladů (Sborník statí 1997).²⁸ Nezdařil se ani jeden z hlavních plánů obnovitelů, totiž navázání na vydávání časopisu *Sociální problémy*. Poněvadž na něj nikdy nezískali dotaci a nebylo ani dost příspěvků, což jasně ukazoval nešťastný případ se *Sborníkem statí*, na Geistův návrh Společnost od dalších pokusů o obnovení časopisu dočasně rezignovala.²⁹ Zůstala proto u čtvrtletního vydávání svého *Informačního listu*, který měl spíše organizační a osvětový charakter, zprvu vycházel v tištěné podobě, později již jenom jako e-mailová příloha, až na přelomu tisíciletí zcela zanikl.

Za touto činností, jež byla včetně (nevelkých) honorářů placena ze zdrojů Společnosti, nestál žádný samostatný sociologický výzkum; jednalo se pouze

²⁷ Pozůstalost B. Geista, fol. Korespondence s institucemi, list H. Rudolfové z 16. 1. 1995.

²⁸ Útlý a kvůli nedostatku finančních prostředků edičně nepřilíhivý Sborník obsahoval příspěvky Z. Drhové, J. Fanty, B. Geista, T. Kolomazníka, J. Krejčího, P. Machotky, M. Pelikánové, M. Urbanové a Z. Volka. Zahraniční přispěvatelé – Krejčí, Machotka a Volek – se spokojili jen s upravenými verzemi svých příspěvků na konferencích nebo jinde publikovaných textů, ostatní sice dodali původní studie, avšak jen menší část z nich dosáhla kvality akademického diskursu. Sborník se (za 20,- Kč) prodával ještě v roce 2002; viz Pozůstalost B. Geista, fol. Valné hromady a výroční členské schůze, Zápis z výroční členské schůze SSB 11. 5. 2002.

²⁹ *Ibid.*, Zápis z výroční členské schůze SSB 23. 5. 1998.

o práci s literaturou, podobně jako v případě Geistova *Sociologického a Psychologického slovníku*. Nebylo to však proto, že by se členové Společnosti pro sociální bĚdání pod vedením B. Geista o něco takového nepokoušeli, naopak využívali doslova všech příležitostí, jak získat prostředky na výzkum, které by použili také na financování další činnosti. Opakovaně žádali o podporu orgány státní správy a po jejím vzniku Grantovou agenturu ČR, projekt Phare, Nadaci rozvoje občanské společnosti, Nadaci pro rozvoj životního prostředí, Nadaci českého literárního fondu, Nadaci H. Bölla, Nadaci Via, Democracy Network, Institute for East West Studies, Open Society Fund, Stichting Natuur et Milieu, Regional Environmental Center, sdružení Environmental Partnership, velké domácí i zahraniční podniky a zřejmě i další subjekty. Nabízeli projekty jako Možnosti občanů v přístupu k informacím o životním prostředí, Parlamentní praxe politických stran v plnění volebních programů v oblasti životního prostředí,³⁰ Sociálně-analytické středisko občanské problematiky zaměstnanosti občanů mosteckého regionu, Sociální readaptace a integrace rizikových kategorií a další. Přes opakované žádosti však s výjimkou jediné studie pro Ministerstvo životního prostředí nikdy neuspěli,³¹ což si předsednictvo vykládalo jako důsledek působení „jedinců s negativními vztahy k SSB“ v posuzovacích grémiích, nebo konkrétněji: „je zbytečné podávat žádosti na další nadace jako např. na Vzdělávací nadaci Jana Husa, v jejíž komisi je Dr. Petrušek.“³² I kdyby to však byla pravda, sotva bylo možné předpokládat, že „Petruškovy dlouhé prsty“ sahají i do zahraničí a že dokázal absolutně ovlivňovat rozhodnutí tak široké skupiny organizací, jako byly grantové agentury a nadace, komerční subjekty a orgány státní a regionální správy.³³ Pravděpodobně je spíše to, že projekty Společnosti pro sociální bĚdání opakovaně neuspěly v konkurenci s jinými projekty, a to i proto, že jejich předkladatelé nemohli vykázat žádnou dosavadní odbornou činnost. Jediným rozsáhlejším výzkumným projektem, který obnovená Společnost sku-

³⁰ Environmentalistickou problematiku do Společnosti pro sociální bĚdání uvedla Zuzana Drhová, která také zajišťovala spolupráci se Zeleným kruhem, jedinou českou organizací, která se Společností udržovala dlouhodobější kontakty. Na toto téma Drhová také psala do Sborníku statí (1997: 2–11).

³¹ Ani tento úspěch ústíci do výzkumné zprávy Možnosti získávání informací o problematice životního prostředí a možnosti participace na rozhodování o otázkách životního prostředí nevládních organizací (1997) se však již neopakoval a pokračování studie od tohoto zadavatele Společnost nezískala; k tomu viz Pozůstalost B. Geista, fol. Valné hromady a výroční členské schůze, Zápis z výroční členské schůze SSB 23. 5. 1998.

³² Pozůstalost B. Geista, fol. Schůze předsednictva – zápisy, Zápis ze schůze 10. 12. 1999.

³³ Navíc je potřeba zmínit, že Petrušek byl ochoten napsat doslov k dílu člena Společnosti E. Mležívy (2000), v nakladatelství spoluvlastněném jeho manželkou vyšlo dílo jiné členky o Z. Ullrichovi (Janišová 1998) apod.

tečně realizovala, proto byla zakázka saarbrückenského Institut für Sozialforschung und Sozialwirtschaft v letech 1995–96 v hodnotě asi 350.000,- Kč.

Západoněmecký ústav chtěl srovnat transformaci v bývalé NDR a v České republice, případně v Polsku, a proto si zadal zpracování případových studií sociální organizace malých a středních podniků v České republice v polovině devadesátých let s ohledem na jejich podporu ze strany státu. Výzkum přitom probíhal jednak prostřednictvím obecných studií o české transformaci, vycházejících hlavně z běžně dostupných makroekonomických dat, a ve druhé fázi prostřednictvím celkových 75 interview s představiteli osmi podniků pokrývajících různá průmyslová odvětví ve Středočeském a Severočeském kraji a s jejich podpůrnými organizacemi. I přes problematičnost teoretického zázemí výzkumu a jeho provádění, jež vyvolaly kritiku ze strany zadavatele, je přitom třeba některé výsledky šetření ocenit. Výzkumná zpráva, již zpracoval prakticky výlučně Bohumil Geist (výzkumu se za Společnost sice účastnilo více osob, ale většina z nich nebyla s to dodat požadované výstupy), upozorňovala na velké rozšíření korupčních praktik, neexistenci účinné státní podpory malého a středního podnikání, legislativní problémy a negativní fungování bankovního sektoru, v jejichž důsledku „tak jako slábne důvěra majitelů malých a středních podniků v opravdu efektivní pomoc a podporu ze strany vlády a státu v jejich podnikatelském úsilí, tak také slábne původní nadšení obyvatel České republiky v tržní ekonomiku v podobě, v jaké ji praktikuje vláda a státní orgány“ (Sociální organizace 1996: 83).³⁴ Důsledkem měly být „politické implikace, projevující se buď vyhraněnějšími preferencemi určitých politických orientací nebo rezervovaností k dosavadním“ (*ibid.*: 84). Ačkoli zpracovatelé zprávy ignorovali prakticky všechno domácí i zahraniční bádání v této oblasti, včetně významných ekonomicko-sociologických studií Jiřího Večerníka, a metodologie jejich výzkumu nebyla příliš šťastně zvolena, není jim možné upřít dobré pozorovací schopnosti a oprávněnou predikci budoucího ekonomicko-politického vývoje. V době svého vzniku zpráva nicméně zcela zapadla a kvůli podstatným nedostatkům nebyla výrazněji využita ani zahraničním zadavatelem (srov. Vom Kombinat zum Kleibetrieb 1999: 247n.).

Zpracování uvedeného výzkumu současně bylo – vedle prvopočátků – obdobím největšího fungování Společnosti pro sociální bádání jako organizace. Na počátku devadesátých let se objevily úvahy, že by se (masová) Společnost měla členit do několika sekcí – největší zájem přitom byl o obecnou sociologii,

³⁴ Ve zkrácené podobě vyšlo v Sborník statí 1997: 29-44.

sociologii podniku a sociologii mládeže –, nicméně jediným odborem, který skutečně vznikl, byla redakčně-publicistická sekce, která vydávala výše uvedené bulletin. Ke skutečnému fungování nevedla ani snaha Z. Drhové založit sekci sociální ekologie a sociologie venkova v roce 1991. Naopak redakčně-publicistická sekce měla v roce 1990 až 25 členů, z nichž se dokázalo sejít i osm, jejich nadšení však postupně sláblo a nakonec se vlastně nejednalo než o soukromou iniciativu dvou, tří zapálených osob. V ostatních činnostech Společnosti přinesl vzpruhu právě uvedený výzkum, také proto že představoval zdroj chronicky se nedostávajících financí na běžné fungování Společnosti i odměny řešitelům. Po jeho ukončení, na které nenavazoval žádný další projekt, již Společnost fakticky přestávala existovat. Většina jejích členů buď zemřela nebo z ní vystoupila, nejčastěji prostě přestala platit členské poplatky a ztratila zájem. Valné hromady, které se v té době konaly, měly zřídka více než deset účastníků a lépe na tom nebyly ani schůze předsednictva, na něž ne vždy dorazil usnášeníschopný počet členů, kteří se z tohoto důvodu také poměrně rychle měnili. Neustálé apely na větší aktivitu členů, včetně platební morálky stran členských příspěvků, se prostě mýjely účinkem. Po úmrtí M. Glyknera v roce 1992 tak prakticky celá organizace zůstala pouze na bedrech B. Geista. Vedle něj byli „posledními Mohykány“ Společnosti pro sociální bádání především Jiří Fanta, programátor působící na FSV UK, bývalá podniková socioložka Michaela Králová, ekonomka Dobromila Lebrová a Pavel Zeman, působící před rokem 1989 na Ústavu marxismu-leninismu Pedagogické fakulty v Hradci Králové. S výjimkou Geista přitom nikdo z nich neaspiroval na vědeckou sociologii, v oboru ani náznakem nepublikoval a ani neměl větší zájem na trvání Společnosti. Její zánik proto na sebe nenechal dlouho čekat.

Dlouhodobá nemoc Bohumila Geista, která jej upoutávala na nemocniční lůžko a prakticky mu znemožňovala činnost, vedla v roce 2003 k jeho rezignaci na post předsedy Společnosti.³⁵ 17. května téhož roku se proto bez jeho účasti sešla valná hromada (v počtu pěti osob), která mu vyslovila poděkování, poněkud nadneseně konstatovala, že „Společnost pro sociální bádání nemalou měrou přispěla k demokratizačnímu procesu v naší zemi a stala se také protipólem a kritikem přetrvávajících nevědeckých tendencí ve společenských vědách v našem státě“, musela však připustit, že členská základna Společnosti prakticky zanikla a nikdy se jí nepodařilo – údajně proto, že „u různých granto-

³⁵ Už o dva roky dříve Geistova nemoc způsobila např. to, že *Informační list*, původně čtvrtletní, musel spojit tři čísla do jediného; viz Pozůstalost B. Geista, fol. Zápisy z valných hromad a výročních členských schůzí, Zápis z výroční členské schůze SSB 12. 5. 2001.

vých agentur a nadací ... dosud zasedají lidé úzce spjatí s totalitním režimem“ – získat finanční prostředky na výzkum a provoz. Proto valná hromada došla k závěru ukončit činnost do konce roku 2003, čímž pověřila dosavadního předsedu.³⁶ Geist proti tomuto rozhodnutí sice bojoval, argumentoval prostřednictvím stanov společnosti, že od svého odstoupení nebyl předsedou a valná hromada mu tudíž nemá co poroučet. Dosáhl však jen toho, že se Jiří Fanta promptně vzdal místopředsednictví i členství ve Společnosti,³⁷ proto požádal Dobromilu Lebrovou, aby zrušila účet – s lítostí psal, že „celá záležitost zvolna končí“ a všichni ostatní se snaží „ze všeho vyvlíknout“.³⁸ Obnovená Společnost pro sociální bádání tak přinejmenším fakticky přestala existovat v roce 2003, a protože o materiály, které z její činnosti vznikly, nikdo nejevil zájem, zůstaly v držení neúnavného organizátora a (po smrti M. Glyknera) jediné hybné síly tohoto sdružení, Bohumila Geista. Po jeho smrti byla tato písemná pozůstalost prostřednictvím autora této studie deponována do Archivu Akademie věd ČR, kam věcně přísluší – shledala se tam tak s velice torzovitými písemnými pozůstatky po činnosti původní Společnosti pro sociální bádání, uloženými v pozůstalosti Josefa Krále.

Závěr

Miloslav Petrusěk oprávněně napsal, že „česká sociologie byla vřdycky nebývale hašteřivá, a to dokonce v dobách, kdy se díky Guthu-Jarkovskému a gentlemanovi na Hradě vědělo dost dobře, co je etiketa“ (Petrusek 2002a: 8), a toto konstatování platí o Společnosti pro sociální bádání/bádání povýtce. Právě její členové (a Emanuel Chalupný) v období před nástupem marxismu tvořili největší protipól klidnému vědeckému fungování, které sice občas akademicky zahrňovalo, ale chtělo být vědou nejen o všech, nýbrž hlavně pro všechny. Kritika se však z obou stran nesla ve velice rozdílném duchu. Zatímco Chalupný ostentativně napadal Masaryka, metodicky k němu měl velice blízko a „naši mladí sociologové“ ze Společnosti pro sociální bádání tuto metodu kritizovali a snažili se vůči ní nabízet modernější alternativu. Po jejich odstranění (v případě Mertla), odchodu do exilu (jejž zvolili Machotka a Ullrich) či brzkém úmrtí (což byl případ Boháče) zůstala Společnost na bedrech Josefa Krále a fungovala jako elitní, uzavřený diskusní klub nemnoha sociologů, kteří se stavěli kri-

³⁶ Pozůstalost B. Geista, Zápis z valné hromady SSB 17. 5. 2003.

³⁷ *Ibid.*, list J. Fanta B. Geistovi z 24. 6. 2006.

³⁸ *Ibid.*, list B. Geista D. Lebrové z 5. 7. 2003.

ticky vŮči komunistickému režimu – ten to vřak paradoxnĚ nezakázal, zatímco masovou Masarykovu sociologickou společnost, jejíž představitelĚ mu stáli mnohem blíž, naopak zruřil. Společnost pro sociální bĚdání v skrytu existovala až do roku 1980 a pak bez jakĚhokoli ohlasu zanikla, aby byla o devĚt let pozdĚji obnovena svými posledními členy a neúspěšnĚ se pokusila stát se alternativou vŮči popřevratovĚ většinovĚ akademické sociologii rŮzných smĚrŮ, již jako celek pokládala za odnoř marxistického historického materialismu.

ZŮstala-li i Společnost pro sociální bĚdání devadesátých let a poĚátku novĚho tisíciletí v ĚeskĚ sociologickĚ obci okrajovou, kromĚ navázání na nĚkdejší tradici to bylo asi jedinĚ, co ji s předmarxistickou společností vlastnĚ pojilo. Srovnáme-li napřiklad stanovy obou vĚdeckých klubŮ, druhé z nich evidentnĚ navazují na první, ovšem se signifikantními posuny v podobĚ explicitního přihlášení se k Masarykovu odkazu, možnosti přijímat „dotace“ a podobnĚ (viz přílohy 1. a 2.). Zatímco původní společnost vĚdomĚ chtěla být exkluzivní pracovní skupinou, která se příliš nezdržovala organizačními záležitostmi a pouze zastřĚovala empirické výzkumy a publikační ěinnost svých členŮ, společnost obnovĚná Geistem usilovala o to stát se „náhradou“ za „marxistickou“ Ěeskoslovenskou sociologickou společnost, masovou organizací zamĚřenou kromĚ vlastní odbornĚ práce na formální sebeorganizaci a lidovĚchovu. Na odbornou práci se jí nedostávalo ani prostředkŮ ani sil. Dokázala sice mobilizovat exilovĚ sociology z řad ůnorových emigrantŮ a jejich potomky, ale nedisponovala aktuálním sociologickým poznáním a samostatný výzkum provedla pouze jeden, sice zajímavý, ale jdoucí mimo aktuální sociologii. NeudĚlení grantŮ a nenavázání spolupráce s domácimi akademickými orgány si její představitelĚ vysĚtlovali pŮetrváváním vlivu „starých struktur“, které identifikovali dost chybnĚ, aniž jim na druhou stranu vadilo, že mezi jejich členy (i v pŮedsednictvu) působili předlistopadoví pracovníci kateder marxismu-leninismu, nebo i dřívĚjší spolupráce s profesními korporacemi, v nichž byl tento vliv jeřtĚ patrný. KromĚ nesprávnĚho hodnocení vŮvoje novĚ ĚeskĚ sociologie, jež začala vznikat bez návaznosti na předmarxistickou tradici v ředesátých letech, a její transformace po roce 1989 zřĚjnĚ členovĚ Společnosti pro sociální bĚdání nedisponovali ani adekvátním poznáním moderních sociologických pŮístupŮ, jež by jim otevřely cestu k odbornĚ práci. Vinou ětyřiceti let vlády komunistického režimu se i ti z nich, kteří se aplikovanĚ sociologii vĚnovali, stali v podstatĚ jen zaujatými amatĚry.

ObnovĚná Společnost pro sociální bĚdání, jejíž hybnou silou byl „pohrodek“ původní společnosti Bohumil Geist, nebyla s to pŮežít v konkurenci s mo-

derními akademickými a vědeckými institucemi, ani odborně ani organizačně. Ne nevýznamnou měrou, i když také ne nejšťastnějším způsobem, přispěla k diskusím uvnitř české sociologické obce na počátku devadesátých let, záhy však ztratila na významu a v souvislosti s nemocí a úmrtím svého organizátora na počátku třetího tisíciletí přestala existovat. Její osudy jsou však stejně zajímavé jako osudy její předchůdkyně, protože ukazují způsob fungování sociologie jako disciplíny v prostředí totalitního režimu a jeho transformace, důležitost osobních vazeb, zájmů a sítí (včetně symbolických a tradičních spojení) i v moderní akademické práci, a v neposlední řadě obtížnost transformace mentality. Přestože členové Společnosti pro sociální bádání chtěli jakoby „vrátit“ českou sociologii do roku 1948, neuvědomili si, kolik ze způsobu myšlení i rétoriky komunistického období vlastně sami přijali, byť je vždy vyčítali „těm druhým“. Petruskův stesk nad tím, že „vůbec nepoužíváme sociologie minulosti jako pramene poznání. Není-li sociologie jen samoučelnou hrou ... právě porozumění tomu kontextu dává řadě sociologických interpretací nový a užitečný smysl“ (Petrušek 2002a: 9), tedy plně platí i v tomto případě, ačkoli výsledkem činnosti obnovené Společnosti nebyla ani tolik odborná práce, jako spíš několik složek úhledně seřazených organizačních spisů a výstupy populařizační povahy.

Zdeněk R. Nešpor je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR a odborným asistentem Fakulty humanitních studií UK. Zabývá se dějinami a sociologií náboženství, příležitostně si k tomu přibírá další témata z historie, sociologie, sociální antropologie a religionistiky. Publikoval necelou stovku odborných studií v ČR i v zahraničí, je autorem nebo editorem třinácti knih. V poslední době vydal monografie *Děkuji za bolest... Náboženské prvky v české folkové hudbě 60.–80. let* (Brno 2006), *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století* (Ústí nad Labem 2006) a *Sociologie náboženství* (s Dušanem Lužným; Praha 2007).

Použitá literatura

- Adamec, Āeněk. 1996. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích*. Praha: ÚSD AV ĀR.
- Bláha, Inocenc Arnošt. 1997. *Āeskoslovenská sociologie. Od svého vzniku do roku 1948*. Brno: Doplněk.
- Galla, Karel. 1968. „Vývojové tendence české sociologie.“ *Sociologický časopis* 4, 1968, 3: 273–287.
- Galla, Karel. 1969. „K článku prof. J. Krále.“ *Sociologický časopis* 5, 1969, 4: 403–406.
- Geist, Bohumil. 1966. *Co nevíte o jazzu*. Praha: Panton.
- Geist, Bohumil. 1970a. *Původ hudby*. Praha: Supraphon.
- Geist, Bohumil. 1970b. *Psychologický slovník*. Praha: Nadas (2. rozšířené vyd. Vodnář 2000).
- Geist, Bohumil. 1992a. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing.
- Geist, Bohumil. 1992b. *Autogenní trénink duševních sil. Vzdorujeme stresu!* Praha: Road (2. vyd. Votobia 1998, 3. vyd. Vodnář 2004).
- Geist, Bohumil. 2005. *Akustika. Jevy a souvislosti v hudební teorii a praxi*. Praha: Muzikus.
- Geist, Bohumil – Králová, Michaela. 1992. *Periodika s tematikou sociologie a souvisejících vědních disciplín*. Praha: Společnost pro sociální bĚdání (2. vyd. 1993, 3. vyd. 1997).
- Geist, Bohumil – Svobodová, Marie. 1992. *Soupis cizojazyčných hudebních periodik*. Jinočany: H & H.
- Janišová, Helena. 1998. *Zdeněk Ullrich. Příspěvek k dějinám československé sociologie let 1945 – 1949*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Král, Josef. 1937. „Sociologie.“ Pp. 183–220 in Týž: *Āeskoslovenská filosofie. Nástin vývoje podle disciplín*. Praha: Melantrich.
- Král, Josef – Souček, Jan. 1938. „Ze Společnosti pro sociální bĚdání.“ *Sociologie a sociální problémy* 6, 1938, 1–2: 89–92.
- Král, Josef. 1947. „Sociologie a prof. A. Kolman; Nová mysl.“ *Sociologie a sociální problémy* 7, 1947, 2: 155–159; 3: 245–246.
- Král, Josef. 1969. „Několik poznámek k číslu 3/IV 1968 Sociologického časopisu o československé sociologii.“ *Sociologický časopis* 5, 1969, 4: 393–402.
- Macků, Jan. 1968. *Vybrané kapitoly z dějin československé sociologie*. Praha: Socialistická akademie.
- Machotka, Otakar. 2001. *Mezi domovem a exilem*. Praha: Maroli.
- Mleziva, Emil. 2000. *Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. Praha: Vyšehrad.
- Nešpor, Zdeněk R. 2004. „Tschechische Exilwissenschaftler und –künstler als Remigranten in die Tschechische Republik nach 1989.“ Pp. 408–439 in Antonín Kostlán – Alice Velková (Hgg.): *Wissenschaft im Exil. Die Tschechoslowakei als Kreuzweg 1918–1989*. Prag: VCDV.
- Nešpor, Zdeněk R. 2005. „Reemigrace českých západních emigrantů v 90. letech 20. století z hlediska ekonomické sociologie.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 41, 2005, 1: 31–55.

- Nešpor, Zdeněk R. 2007. *Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu*. Praha: SOU AV ČR.
- Obrdlíková, Juliána (ed.). 1966. *Brněnská sociologická škola*. Brno: UJEP + Městský výbor Socialistické akademie.
- Petrusek, Miloslav. 2000. „Co bylo, když sociologie nebyla. Osudy zakázané a zhanobené vědy 1948–1963.“ Pp. 35–49 in H. Barvíková (ed.): *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Praha: Archiv AV ČR.
- Petrusek, Miloslav. 2002. „Peripetie Masarykovy české sociologické společnosti (nejen v letech 1989–2002).“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38, 2002, 1–2: 184–189.
- Petrusek, Miloslav. 2002a. „Poučení ze zcela nekrizového vývoje české sociologie let 1989–2001.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38, 2002, 1–2: 7–15.
- Petrusek, Miloslav. 2004. „Výuka sociologie v čase tání a v časech normalizace (1964–1989). Kapitola o vztahu vědění a moci, vědy a politiky, reality a mýtovorb.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40, 2004, 5: 597–607.
- Sborník statí. 1997. *Sborník statí Společnosti pro sociální bádání*. Praha: Společnost pro sociální bádání.
- Sociální organizace. 1996. *Sociální organizace malých a středních průmyslových podniků v České republice – případová studie. Závěrečná zpráva výzkumu socio-ekonomických faktorů transformace národního hospodářství v České republice*. Praha: Společnost pro sociální bádání.
- Sociální problémy. 1931. „K programu nové revue.“ *Sociální problémy* 1, 1931, 1: 1–2.
- Šiklová, Jiřina. 1968. „K dějinám pražské sociologické školy mezi světovými válkami.“ *AUC – ph. et his.* 4/1968: 13–25.
- Ullrich, Zdeněk. 1937. „Sociologické výzkumy skupiny Sociálních problémů.“ *Sociologie a sociální problémy* 5, 1937, 1: 53–60; 4: 306–320.
- Vaněk, Antonín. 1981. *Přehled dějiny české a slovenské sociologie. Od nejstarších dob do roku 1948*. Skriptum FF UK. Praha: SPN.
- Vaněk, Antonín. 1985. *Kapitoly z dějin české a slovenské sociologie*. AUC – ph. et his. – monographia XCV/1982. Praha: Univerzita Karlova.
- Vaněk, Antonín. 1986. *Slovník českých a slovenských sociálně politických myslitelů a sociologů. Autoři – časopisy – instituce – společnosti. 1848–1980*. Praha: Univerzita Karlova.
- Vom Kombinat zum Kleibetrieb. 1999. *Vom Kombinat zum Kleibetrieb – Die Entstelung einer mittelständischen Industrie. Ein deutsch-tschechischer Vergleich*. Berlin: Sigma.

Příloha č. 1

Předválečné stanovy Společnosti pro sociální badání

§ 1. Účelem SSB jest organizovati a podporovati badání sociologická a sociálně vědecká vůbec na základě objektivním a empirickém.

§ 2. Prostředky k dosažení tohoto cíle jsou:

1. pravidelné pracovní schůze s přednáškami a debatami
2. organizace sociologických výzkumů (příp. zřizování výzkumných skupin) a podpora výzkumů podniknutých členy společnosti
3. členské schůze rázu organizačního
4. schůze veřejné, jejichž účelem jest šířiti zájem o otázky sociologické a sociálně vědecké
5. vydávání vědeckých publikací a odborného časopisu
6. zřízení a udržování odborného archivu a knihovny

§ 3. Prostředky nutné k uskutečnění těchto cílů opatřuje si společnost:

- a/ ročními příspěvky členů řádných a příspěvky členů zakládajících
- b/ výnosem z prodaných publikací spolkových
- c/ podporou příslušných korporací vědeckých
- d/ dary a odkazy

§ 4. Společnost pro sociální badání se skládá:

1. z členů zakládajících
2. z členů řádných
3. z členů dopisujících

§ 5. Zakládajícím členem SSB může se státi každý jednotlivec nebo korporace, která věnuje SSB větší obnos peněžitéj jednou provždy na badání v sociálních vědách. Zakládající členové jsou voleni na návrh výboru dvoutřetinovou většinou členů přítomných na organizační schůzi.

§ 6. Prvními řádnými členy jsou zakladatelé SSB, kteří podepsali tyto stanovy. Dalším řádným členem se stává pravidelně vědecký pracovník, který vykonal jako host pozvaný výborem ve SSB přednášku a byl na doporučení výboru přijat za řádného člena dvoutřetinovou většinou přítomných na členské schůzi organizační, na jejímž programu příslušný návrh byl výslovně uveden.

§ 7. Dopisujícím členem může býti zvolen na návrh výboru dvoutřetinovou většinou členů přítomných na organizační schůzi kterýkoliv vědec, jehož práce je v souhlase s účelem spolku, ale který se nemůže účastniti schůzi spolkových.

§ 8. Práva řádných členů:

1. účastniti se schůzí přednáškových, debatních i organizačních a výzkumů společnosti podniknutých
2. voliti výbor, 2 revisory účtů a členy výzkumných skupin pro kolektivní zpracování vědeckých problémů
3. doporučovati výboru vědecké pracovníky za členy řádné nebo dopisující a v dorozumění s předsedou uváděti hosty do pracov. schůzí

§ 9. Povinnosti řádných členů:

1. účastniti se schůzí přednáškových, debatních i organizačních a veškeré vědecké činnosti společnosti,
2. platiti členský příspěvek, který určuje na rok členská organ. schůze,
3. odvésti vlastní vědecké publikace, pokud se týkají pracovního oboru společnosti, do spolkové knihovny.

§ 10. Práva a povinnosti dopisujících a zakládajících členů jsou táž jako práva a povinnosti členů řádných, vyjímajíc povinnosti účastniti se schůzí, platiti roční členské příspěvky, odváděti svoje publikace do knihovny společnosti a práva voliti funkcionáře společnosti a býti za ně volen.

§ 11. Členem přestává býti ten:

1. kdo své vystoupení ze spolku písemně oznámí výboru,
2. kdo po jeden rok bez náležité omluvy neplní jakoukoliv povinnost členskou,
3. kdo je ze spolku vyloučen.

Každý člen SSB má právo navrhnouti výboru vyloučení člena, jehož počínání se přiči účelu společnosti. O návrhu takovém rozhoduje organizační členská schůze za stejných podmínek jako při přijímání nových řádných členů.

§ 12. Sídlo společnosti je Praha, jednací řečí je řeč česká.

§ 13. Správu SSB řídí *pětičlenný výbor*, jmenovaný též předsednictvo, který se skládá z předsedy, místopředsedy, jednatele, pokladníka a zapisovatele. Schází se zpravidla jednou za měsíc a jest schopen se usnášeti za účasti tří členů. Rozhoduje prostou většinou hlasů; při rovnosti hlasů nabývá platnosti návrh podporovaný předsedou. Do svých schůzí může pozvati též referenty a předsedy výzkumných skupin pro kolektivní zpracování vědeckých problémů, aby referovali o výsledcích prací komise. Pozvaní tito členové SSB mají hlas poradní.

§ 14. Volba výboru koná se na valné hromadě, scházející se každého třetího roku v lednu, popř. na mimořádné valné hromadě, která se svolává kdykoliv rozhodnutím předsednictva nebo na přání dvouřetinové většiny řádných členů SSB.

Mimo výbor volí valná hromada zároveň dva revizory účtů, a to rovněž na tři roky.

Svolání valné hromady se oznamuje členům prostým dopisem nebo lístkem a to nejméně deset dní předem.

Valná hromada se usnáší (mimo omezení obsažená v §§ 18 a 19) prostou většinou přítomných členů, účastní-li se jí aspoň polovina členů řádných. Nesejde-li se dostatečný počet schopný k usnášení, svolá se o půl hodiny později nová valná hromada, která rozhoduje za jakéhokoliv počtu přítomných členů.

§ 15. Členská schůze organizační konají se alespoň dvakrát do roka. Jednají o vnitřních záležitostech spolkových. Viz § 5, § 6, § 17, § 8, § 9 odst. 2., § 11. Na schůzích členských (mimo přijímání a vylučování členů) při poradách zvolených badatelských komisí rozhoduje v záležitostech těmto orgánům spolkovým přidělených prostou většinou za jakéhokoliv účasti členů.

Při rovnosti hlasů rozhoduje hlas předsedy schůze.

§ 16. K urovnání sporů vzniklých ze spolkového poměru rozhoduje většinou hlasů tříčlenný smířcí soud, který se volí na valné hromadě.

§ 17. Společnost je navenek zastupována pŕedsedou, v nepřítomnosti jeho místopŕedsedou, resp. jednatelem. Veškeré spolkové písemnosti podpisuje pŕedseda (resp. místopŕedseda) a jednatel, věci týkající se finanční stránky také pokladník. Vyhlášky spolkové se sdělují členům písemně.

§ 18. Společnost pŕestává existovati, rozhodne-li tak na návrh výboru dvoutŕetinová většina členů přítomných na mimořádné valné hromadě k tomu účelu svolané. Majetek Společnosti pŕípadne knihovně sociologického semináře Karlovy university v Praze.

§ 19. O změnách stanov rozhoduje řádná valná hromada dvoutŕetinovou většinou hlasů přítomných členů.

[Podpisy:] A. Boháč, K. Čakrt, J. Doležal, H. S. Hauner, J. Korčák, J. Král, O. Machotka, J. Mertl, Fr. Munk, P. Savickij, V. Sekera, J. Souček, L. Šauer, Z. Ullrich, J. Voráček, V. Vybral.

Pŕíloha č. 2

Stanovy Společnosti pro sociální bĕdání z roku 1990

I. Název, sídlo, působnost, jednací řeč

1. Název: Společnost pro sociální bĕdání (dále jen SSB).
2. Sídlem SSB je Praha.
3. Působnost SSB se vztahuje na ĀSR.
4. Jednací řečí SSB je čeština.

II. Povaha SSB

SSB je zájmovou společností, sdružující občany, jednotlivce i organizace, zabývající se profesně nebo profesionálně sociologickým nebo sociálně vědním bĕdáním, a zájmem o činnost v oblasti sociologie a pŕíbuzných společenských věd. SSB působí nezávisle na politických a hospodářských orgánech a organizacích. Má samostatnou právní subjektivitu. Ve své činnosti vychází z dobrovolné práce všech svých členů, spočívající na principech demokracie, svobodného, na vědeckých metodách založeného bĕdání a svobodné výměny názorů.

III. Cíle SSB

Základním cílem SSB je organizování, podporování a rozvíjení sociologického a sociálně vědního bĕdání na základě kritického poznání v duchu Masarykových idejí a soudobého světového kontextu.

K dosažení tohoto cíle slouží:

- a/ pracovní schůze, diskuse a semináře,
- b/ iniciace, organizace a realizace sociologických a sociálně vědních výzkumů, zřizování výzkumných týmů, odborných sekcí a podpora výzkumů realizovaných členy SSB,

- c/ přednášková činnost (pořádání přednášek, seminářů, kursů, extenzí apod.),
- d/ realizace konzultační, poradenské a expertizní činnosti,
- e/ veřejné schůze, jejichž účelem je rozšiřování zájmu a poznatků z oblasti sociologické a sociálně vědné a jejich realizace ve společnosti,
- f/ členské schůze,
- g/ vydávání odborných publikací a periodika,
- h/ spolupráce s obdobnými společnostmi a organizacemi domácími i zahraničními,
- i/ výměnné stáže,
- j/ zřízení a udržování odborné knihovny a archivu.

IV. členství

1. SSB se skládá:

- a/ z členů zakládajících,
- b/ z členů řádných.

2. Zakládajícím členem se může stát jednotlivec nebo organizace, který(-á) věnuje SSB větší peněžitý obnos na sociologické a sociálně vědné bádání. Zakládající člen neplatí roční členské příspěvky. Zakládajícími členy jsou rovněž členové výboru obnovené činnosti SSB.

3. Řádným členem SSB se může stát každý, kdo se profesně nebo profesionálně zabývá sociologickým nebo sociálně vědním bádáním, jakož i zájemce o činnost v těchto oblastech, souhlasí s posláním a cíli SSB a byl na doporučení výboru (předsednictva) SSB přijat 2/3 většinou členů, přítomných na členské schůzi SSB.

4. Práva členů SSB.

Každý člen SSB má právo:

- účastnit se schůzí (pracovních, členských, valných hromad) a podílet se na jejich průběhu,
- obracet se na výbor (předsednictvo) s podněty, stížnostmi, doporučeními a dožadovat se realizace a zodpovědnosti za plnění přijatých úkolů a cílů SSB,
- volit výbor (předsednictvo), 2 revizory účtů a členy výzkumných týmů pro zpracování odborných problémů,
- doporučovat výboru (předsednictvu) nové členy, navrhopvat vyloučení člena a po dohodě s předsedou uvádět hosty do pracovních schůzí,
- být volen do výboru, za revizora a do výzkumných týmů.

5. Povinnosti členů SSB.

Každý člen SSB je povinen:

- účastnit se schůzí (pracovních, členských, valných hromad) a veškeré odborné činnosti SSB,
- platit roční členský příspěvek, který určuje na rok členská schůze,
- dodržovat stanovy, plnit přijaté úkoly a cíle,
- svědomitě vykonávat přijaté funkce,
- odvádět vlastní publikace, pokud se týkají oblasti činnosti SSB, do knihovny a archivu SSB.

6. Skončení členství.

1. členem SSB přestává být ten, kdo:

- a/ písemně oznámil výboru (předsednictvu) své vystoupení,
- b/ po 1 rok neplní bez náležitě omluvy jakoukoliv členskou povinnost (viz IV.5.),
- c/ je ze SSB vyloučen.

2. Každý člen SSB má právo (IV.4.) navrhnout výboru (předsednictvu) vyloučení člena, jehož činnost je v rozporu s cíli a programem SSB. O návrhu rozhoduje členská schůze za stejných podmínek jako při přijímání řádných členů (IV.3.).

V. Struktura a orgány SSB

1. Struktura SSB je jednostupňová. SSB nevytváří žádné územní (místní) podřízené organizační jednotky.

2. V čele SSB je 5-ti členný výbor (předsednictvo), který řídí veškerou činnost SSB.

3. Výbor (předsednictvo) se skládá z předsedy, místopředsedy, jednatele, pokladníka a zapisovatele. Schází se zpravidla 1 x měsíčně. Je schopen usnášet se za účasti tří členů. Rozhoduje prostou většinou hlasů. Při rovnosti hlasů rozhoduje hlas předsedy. Výbor může do svých schůzí pozvat předsedy a referenty výzkumných týmů a odborných sekcí k referování o výsledcích činnosti týmů a sekcí. Tito pozvaní členové mají hlas poradní.

4. Pro kolektivní zpracování odborných problémů, organizování a realizaci výzkumných, poradenských a jiných prací, stejně jako pro činnost speciálních odborných disciplín lze zřídit účelové odborné sekce z členů SSB.

5. Mimo výbor se volí dva revizoři účtů.

6. Nejvyšším orgánem SSB je valná hromada. Koná se 1 x za tři roky. Volí se na ní, na tříleté období, výbor (předsednictvo) a revizoři účtů. Valná hromada se usnáší (vyjma omezení V.11. a VII.) prostou většinou přítomných členů, účastní-li se jí alespoň polovina členů. Nesejde-li se ve stanovenou dobu polovina členů, koná se o 1/2 hodiny později nová valná hromada, která rozhoduje za jakéhokoliv počtu přítomných členů. Svolání valné hromady se oznamuje členům prostým dopisem (lístkem) nejméně 14 dní předem.

7. Mimořádná valná hromada se svolává kdykoliv rozhodnutím výboru (předsednictva) nebo na přání 2/3 členů SSB. Způsob a pravidla jednání jsou shodná s týmiž řádné valné hromady.

8. Členské schůze se konají zpravidla 2 x za rok. Jednají o vnitřních záležitostech SSB. Členská schůze se usnáší (vyjma IV.3., 6., 2.) prostou většinou za jakéhokoliv účasti členů. Při rovnosti hlasů rozhoduje hlas předsedajícího schůze. Členská schůze se svolává obdobně jako valná hromada.

9. SSB je navenek zastupována předsedou, v jeho nepřítomnosti místopředsedou, resp. jednatelem. Písemnosti SSB podepisuje předseda (v jeho nepřítomnosti místopředseda) a jednatel, záležitosti finanční rovněž pokladník.

10. Oznámení SSB se sdělují členům písemně.

11. SSB přestává existovat, rozhodne-li tak na návrh výboru (předsednictva) 2/3 většina členů přítomných na mimořádné valné hromadě, svolané k tomuto účelu, účastní-li se jí nadpoloviční většina všech členů SSB.

VI. *Financování a hospodaření SSB*

1. Prostředky na činnost SSB se tvoří z:

- členských příspěvků řádných členů a z příspěvků členů zakládajících,
- výnosu činnosti SSB (přednáškové, výzkumné, konzultační, publikační ad. činnosti),
- podpor, darů a odkazů jednotlivců i organizací,
- dotací.

2. SSB hospodaří v souladu s příslušnými právními předpisy na základě členskou schůzí schváleného rozpočtu.

3. Hospodaření SSB schvaluje na základě zprávy výboru (předsednictva) a revizorů účtů každoročně členská schůze.

VII.

1. O změnách stanov rozhoduje řádná, příp. mimořádná valná hromada 2/3 většinou přítomných členů, účastní-li se jí nadpoloviční většina všech členů SSB.

2. SSB je legitimním pokračováním společnosti stejného názvu, založené dne 21. 5. 1937, jejíž činnost byla zbylými členy obnovena dne 20. 12. 1989.

V Praze dne 5. února 1990.

Příloha č. 3

Členové Společnosti pro sociální bádání v 90. letech 20. století

Přehled je zpracován podle aktualizovaných seznamů členů a korespondence z pozůstatosti B. Geista, neregistruje délku trvání členství a jeho povahu (někteří z členů, kteří podali přihlášku, např. nikdy nezaplatili členské příspěvky a neúčastnili se jednání Společnosti); *zahr.* – zahraniční člen.

Ballasko, Michael	Drhová Zuzana	Holíková Stanislava
Bardis Panos D. (<i>zahr.</i>)	Dušková Anna	Horna Jarmila (<i>zahr.</i>)
Bartos Otomar J. (<i>zahr.</i>)	Dvořáková Alžběta	Hrabánková Evelyn
Bechyně Milan	Erbanová Soňa	Hronová Zuzana
Boublík Václav	Fanta Jiří	Hrubý Karel (<i>zahr.</i>)
Beránková Zuzana	Formánek Jaroslav	Hudeček Jaroslav
Bobřík Stanislav	Frank Jan	Hujslová Helena
Boublík Václav	Frenclová Zdeňka	Hušinová Irena
Breuer Miroslav (<i>zahr.</i>)	Fritscher Ludvík	Chutná Božena
Bukovská Emilie	Gaňourek Ivan (<i>zahr.</i>)	Chytil Karel
Burianová Jana	Geist Bohumil	Jakl René
Cabadaj Josef	Glykner Miroslav	Jančárek Vlastimil
Doubková Jana	Hajda Jan (<i>zahr.</i>)	Janišová Helena

Jedličková Drahomíra	Machotka Pavel (<i>zahr.</i>)	Pytela Miroslav
Jeníková Drahomíra	Machová Ivana	Ráček Svatopluk
Jirešová Beáta	Mareš Petr	Rauscher Vladimír
Kalábová Milada (<i>zahr.</i>)	Marková Anna	Rauscherová Marie
Kincl Milan	Mašát Vladimír	Ruskovská Iva
Klíma Jan	Melicharová-	Růžicková Zuzana
Knotek Jan	-Znamenáčková Hana	Řimsová Hana
Kobierský Petr	Mikulecká Milena	Sarvaš Štefan
Kocianová Markéta	Monzerová Viola	Svoboda Milan
Kolaja Jiří (<i>zahr.</i>)	Mráček Vladislav	Svobodová Hana
Kolomazník Tomáš	Nekvapil Bohumil	Šmejcová Jana
Konečná Ivana	Neškudla Vladimír	Špinlerová Iva
Koštálová Doubravka	Novák Luděk	Štěrbáček Viktor
Králová Dagmar	Nováková Renata	Šubrt Jiří
Králová Michaela	Okůnek Zdeněk	Trobllová Zdeňka
Kratochvílová Jana	Olšovský Jiří	Urbanová Martina
Krejčí Jaroslav (<i>zahr.</i>)	Papřoková Anna	Vávra Ivan
Kubát Daniel (<i>zahr.</i>)	Pelikánová Martina	Vítek Viktor
Kubová Emilie	Petrová Iva	Vítková Radka
Kudera Jiří	Pindroch Vlastislav	Voborná Bronislava
Kuderová Emilie	Piňos Miroslav	Wiesner Květoslav
Kůrečka Radomír	Procházka Zdeno	Zeman Pavel
Kuthan Ivo	Ptáček Josef	Zemanová Marie
Lebrová Dobromila	Pugner Karel	
Machačíková Blanka	Pykal Miloslav	